

Middelalderen – og i dag

En essaysamling redigeret af
Svend Clausen og Christian Troelsgård

Københavns Universitet
Center for europæiske middelalderstudier

2012

Middelalderen – og i dag

Redigeret af Svend Clausen og Christian Troelsgård

© Center for europæiske middelalderstudier, Københavns Universitet,
og forfatterne, 2012

ISBN: 978-87-995197-0-5

Bogen er sat i L^AT_EX med Times New Roman og *Carolingia*

Bogen og de enkelte essays kan downloades fra www.middelalderstudier.ku.dk

Center for europæiske middelalderstudier
Saxo-Instituttet
Njalsgade 90
DK-2300 København S

Særtryk

CEM's logo er en detalje fra et kalkmaleri i Vester Broby Kirke, Roskilde Stift.
Stregtegning af Ulla Hastrup

The Past is a Foreign Country – En kort polemik over brugen af begrebet “middelalder” i den offentlige debat

af Andreas Kjeldsen

1 Middelalderen - *per se*?

Der ligger et interessant modsætningsforhold i, at selvom den folkelige interesse for middelalderen i disse år nok er større end den har været i lange tider, så lever alle mulige myter og misforståelser omkring denne periode stadig i bedste velgående. Denne opfattelse slår især igennem i sproget. Man behøver bare at åbne sin avis eller tænde for sit TV for at blive præsenteret for en lind strøm af ellers ganske veludannede mennesker, der stadig opfatter middelalderen som en grundlæggende formørket og irrationel tid. Når man taler om ‘den mørke middelalder’, så er det en betegnelse, der med det samme fremkalder indre billeder af heksebrændinger, overtro, undertrykte livegne, og ikke mindst, en kynisk og beregnende kirke med inkquisition og afladsbreve og det, der er værre. Eller hvis en bestemt ide, tænke måde, eller handling bliver udnævnt til at være “middelalderlig”, så er det ret sikkert, at det ikke er noget man har lyst til at beskæftige sig nærmere med – det leder tankerne hen på noget primitivt, irrationelt, eller overtroisk, ofte med stærkt religiøse eller voldelige undertoner.

Men sådanne betydninger opstår imidlertid ikke af sig selv. Ideen om den mørke middelalder stammer først og fremmest fra renæssancens selvforståelse. Renæssance betyder genfødsel, og renæssancehumanisterne opfattede da også deres egen tid som en genfødsel eller genopdagelse af en gylden, men tabt fortid – først og fremmest af Romeriget. Den opfattelse førte imidlertid ganske logisk til den konklusion, at alt det, der lå mellem denne tabte guldalder på den ene side, og ens egen, genfødte samtid på den an-

den, var en mørk og barbarisk periode, en “mellemtid” eller en middelalder. Betegnelsen “middelalder” var dermed allerede fra starten blevet et negativt ladet ord.

Det blev meget værre i oplysningstiden. Mange af tidens tænkere havde et negativt billede af middelalderen. Specielt Voltaire havde ganske mange og ikke særligt pæne ting at sige om perioden. “Forestil jer,” skriver han i sit store værk *Essai sur les mœurs et l’esprit des nations*, “et vildnis, hvor ulve, tigre og ræve slagter løs af frygtsomt og omstrefjende kvæg. Således er billedet af Europa på denne tid.” Ligeledes fandt han middelalderens akademiske miljø og tænke måde “absurd”, og den katolske kirke var “en evig modstander af fornuft og rationalitet.”

1800-tallets romantikere, faldt til gengæld, i den stik modsatte grøft og begyndte at idealisere middelalderen. Ironisk nok opfattede de middelalderen på næsten samme måde som renæssancen opfattede Romerriget: en tabt guldalder, der repræsenterede det højest opnåelige indenfor især kunst og kultur. Dette blev hurtigt kædet sammen med den gryende nationalisme i Europa. Ikke mindst i Tyskland, der i 1800-tallet gennemgik en lang og besværlig proces hen mod en samling i et kejserrige i 1871, følte man et stærkt behov for fælles nationale symboler. Disse symboler fandt man blandt andet i middelalderens historie, ikke mindst i de store heltesagn, der blev set som en kilde til den tyske nations oprindelse og karakter.

Det samme skete i mange andre europæiske lande. England havde kong Arthur og ridderne af det runde bord, mens Frankrig havde Karl den Store og Jeanne d’Arc. Danmark fulgte også godt med – i en tid hvor fremtiden så mørk ud med statsbankerot, forfatningskamp, og tabet af Sønderjylland, kunne man huske tilbage på en storslået fortid med Holger Danske, biskop Absalon, Jelling-stenene og drømmen om Kalmarunionen og Valdemarernes tabte Østersø-imperium.

I fin de siècle perioden i slutningen af det nittende og begyndelsen af det tyvende århundrede blev interessen for middelalderen, og måske for historie i det hele taget, imidlertid igen udfordret af den tro på fremskridtet og teknologien, der fik sit mest rendyrkede udtryk i Filippo Marinettis futurisme, men som også prægede resten af samfundet i varierende grad. Fremskridtstroen fik nogle gevaldige knæk i 1910’erne i form af bl.a. Titanics forlis og specielt første verdenskrig, men det er alligevel først i løbet af de seneste par årtier, at interessen for middelalderen for alvor er begyndt at stige igen – her i Danmark nok især inspireret af det store Middelalderår i 1999.

Igennem historien har middelalderen med andre ord været udsat for meget, og ikke mindst været brugt til meget. Når man læser denne korte, og selvfølgelig stærkt simplificerede middelalderens begrebshistorie igennem, så hører man særligt et stadigt tilbagevendende motiv: de forskellige perioder har alle brugt middelalderen til formål, der primært har haft med deres egen samtid at gøre.

Renæssancehumanisterne opfandt middelalderen for at skabe et modstykke til periodens nye kulturelle og samfundsmæssige idealer. Når Voltaire skød med skarpt mod middelalderens fortrædeligheder, så var det i virkeligheden primært hans eget samtidige

ancien régime han havde i tankerne, og som han implicit kritiserede. Og ligesom det var tilfældet med deres brug af naturen, så vendte 1800-tallets romantikere ikke tilbage til middelalderen for dennes egen skyld, men snarere i en sentimental søgen efter noget oprindeligt, noget heroisk, en samlende national kraft. Men meget lidt af det har i sidste ende haft noget med den virkelige middelalder at gøre. Der har været en klar tendens til at dømme middelalderen ud fra næsten alle andre præmisser end lige netop dens egne.

2 Den fremmedartede middelalder

Kendere af for eksempel Edward Saids bog *Orientalism* eller af den franske psykoanalytiker Jacques Lacans værker vil straks genkende den mekanisme, der beskrives her. Der er naturligvis tale om det, der (med et desværre nærmest uoversætteligt udtryk) ofte kaldes *Othering*: beskrivelsen af en anden gruppe af mennesker eller en anden kultur – “The Other” eller “Den Anden” – på en måde, der bevidst eller ubevidst tjener til at understrege bestemte kvaliteter i ens egen gruppe, snarere end til at formidle viden om den anden gruppe i sig selv og på dens egne præmisser.

Hvis der er tale om en negativ *Othering*, ses den pågældende kultur ikke som ligeberettiget og værdifuld størrelse i sig selv, men snarere som en modsætning eller en kontrast til formidlerens og modtagerens egen kultur. Den anden kultur præsenteres oftest som mere primitiv eller på anden måde underlegen, og tjener dermed til at bekræfte og legitimere beskueren i sin egen kulturelle overlegenhed.

Edward Saids kritik af orientalismen er et klassisk eksempel på denne form for negativ *Othering*. I den brede kulturelle orientalisme så Said en triviell og ofte ideologisk ladet imitation af de eksotiske elementer i de mellem- og fjernøstlige kulturer, uden at man havde nogen egentlig interesse i grundlæggende at forstå de måder, hvorpå disse kulturer grundlæggende adskilte sig fra den europæiske. Og på samme måde var den akademiske orientalisme for det meste præget af en ideologisk ladet diskurs, der beskæftigede sig med et mere eller mindre vagt defineret “Orient” ud fra en grundantagelse om, at dette var et fundamentalt anderledes sted, befolket af anderledes mennesker.

Et andet og endnu mere grelt eksempel finder vi blandt andet i de europæiske etnologiske museer i midten og slutningen af 1800-tallet. Det var på dette tidspunkt, at de europæiske museer på en systematisk måde begyndte at opstille udstillinger om de fremmede folk og kulturer, som man var kommet i kontakt med gennem de foregående årtiers intensive udforskning og kolonisering af verden uden for Europa. Disse udstillinger på for eksempel British Museum i London, Musée d’Ethnographie i Paris, eller Ethnologisches Museum i Berlin, eller på den store verdensudstilling i Chicago i 1893, havde som regel et klart ideologisk præg. De fremmede kulturer blev fremstillet som eksotiske og primitive samfund, der befandt sig på et lavere udviklingsniveau end de europæiske. Denne tilgang hang tæt sammen med en legitimering af den imperialistiske ideologi, der var baseret på de to begreber *Right to Empire* og *White Man’s Burden* –

at europæernes dominans af andre verdensdele blev anset for at være berettiget netop på grund af deres opfattede overlegenhed over Den Anden, og at europæerne havde en pligt til at bringe de koloniserede folkeslag ud af deres tilbagestående tilværelse og op på det europæiske niveau.

Som vi allerede har set i forbindelse med romantikernes opfattelse af middelalderen, kan Den Anden også fremstilles positivt. I så fald fokuserer Othering-processen på et billede af Den Anden, som opstilles som en kritik af beskuerens samfund. Her finder vi det klassiske eksempel i figuren *le bon sauvage* – den ‘ædle vilde’, der lever en fredelig og uspoleret tilværelse i pagt med naturen, og som står i kontrast til det moderne (dvs. forfatterens eget) samfunds korruption og mangel på moralsk habitus. Det var en ide, der samtidig med den negative Othering i form af imperialismen og *White Man’s Burden* fandt sit højdepunkt i 1800-tallets Rousseau-inspirerede sentimentalistiske litterære strømninger. Tanken findes dog allerede i det første århundrede e.Kr., hvor Tacitus i sin *Germania* præsenterer de modige og hårdføre germanske barbarer som en underforstået kontrast til sine korrupte og dekadente romerske medborgere.

Den ‘positive’ form for Othering virker måske umiddelbart mere fredsommelig end den negative, men den er i virkeligheden i sin grundlæggende mentalitet ikke væsentligt forskellig. Vægten ligger stadig hovedsageligt på at bruge ‘Den Anden’ som en form for spejlbillede af ens eget samfund, mens den anden kultur reduceres til mere eller mindre pastoralske stereotyper. Dermed vil denne ‘positive’ form ofte være lige så urealistisk og nedværdigende som den negative.

Det problematiske i Othering betyder imidlertid ikke, at det at spejle sig selv i fortiden nødvendigvis er en dårlig ting! Det er en øvelse, som man kan lære meget om sin egen samtid af, hvis det bliver gjort på en ordentlig og fagligt forsvarlig måde. Men det går hen og bliver et problem, hvis denne underbevidste spejling af os selv og vores eget samfund i fortiden netop bliver gjort så central, at man ubevidst begynder at fortælle fortidens forhold – hvis man for eksempel overdriber enten de positive eller negative aspekter, eller hvis man undlader at sætte fortiden ind i en kontekst, der gør det muligt at forstå den rigtigt.

Og det er netop det problem, som middelalderen står over for. Når deltagerne i den offentlige debat føler sig hensat til ‘den mørke middelalder’, eller taler om at en person eller en gruppe af mennesker opfører sig ‘middelalderligt’, så bruger de i virkeligheden middelalderens mennesker som en gruppe af negative Den Anden i en Othering-proces – meningen er som regel, at der er tale om noget primitivt eller noget irrationelt. Vi stiller så vores eget samfund – eller måske snarere et ideal om, hvordan vores eget samfund skal se ud – op overfor disse Andre, og kan dermed bruge dem til at overbevise os selv om, at vi selv er mere rationelle, udviklede, eller på andre måder overlegne i forhold til dem. Det er en klassisk sociologisk mekanisme, der har til formål at skabe sammenhold for grupper, der på den ene eller anden måde føler sig udfordret, og fortiden er jo altid lige til rådighed til den slags. Og her må man sige, at renæssancehumanisterne har gjort deres

arbejde virkeligt godt. Mens middelalderen konstant står for skud, hører det så afgjort til sjældenhederne, at man ser nogen blive beskyldt for at opføre sig “renæssance-agtigt” eller “florissant” – eller for den sags skyld “moderne” i nogen negativ betydning.

3 Institutionaliseret vold, fundamentalisme, kvindeundertrykkelse - og det, der er værre!

Tillad mig et kort øjeblik at skifte spor og blive lidt politisk. Jeg tror, at det næppe er helt uvæsentligt i den sammenhæng, at de grupper, der får klistret betegnelsen “middelalderlig” på sig, ofte er muslimske, og af mere eller mindre fundamentalistisk karakter. Det kan for eksempel være Taliban og Al-Qaeda, Hizb ut-Tahrir, den iranske regering, eller de saudiarabiske Wahhabister.

Der ligger adskillige alvorlige problemer i denne sammenkædning mellem middelalderen og fundamentalistiske grupper. En ting er, at man på den måde fuldstændigt misforstår de pågældende gruppers natur og oprindelse, og dermed risikerer at forholde sig til dem på en helt forkert og uhensigtsmæssig måde. Vi kan tage Taliban-styret som et enkelt eksempel. Da det er en gruppe, som Danmark fortiden er involveret i en militær konflikt med, er det kun naturligt, at de bliver mål for den form for polemik, der er tale om her.

Det er de sandelig også blevet – Taliban er blevet beskrevet som “middelalderlig” både hvad angår ideologi, styreform, kvindesyn, og så videre. Men ved at bruge netop det sprogbrug om gruppen, risikerer man at overse, at der er tale om en bevægelse, der er vokset ud af de store omvæltninger, der fulgte i kølvandet på 1980’ernes Afghanistan-krig og den efterfølgende russiske tilbagetrækning. Ideologisk set er Taliban udsprunget af en kombination af flere forskellige mellemøstlige politiske traditioner, især dels Wahhabismen, der opstod på den Arabiske Halvø i 1700-tallet, og dels den anti-kolonialistiske pan-Islamisme fra 1800- og 1900-tallet. Så hvor anti-moderne Taliban end fremtræder, så er de i allerhøjeste grad en del af den moderne verden, og har i hvert fald ikke ret meget med middelalderen at gøre. Man bliver derfor også nødt til at formulere modtræk, der tager højde for det, og hvis man konstant sætter dem ind i en diskurs, der relaterer til noget irrationelt, noget primitivt, og noget gammeldags, så risikerer man nemt i alvorlig grad at undervurdere dem. (Noget kunne i hvert fald tyde på, at den militære indsats, der her i 2012 stadig foregår mod Taliban, ikke har den store effekt på lang sigt.)

Hvis det så endda bare blev ved de fundamentalistiske grupper. Man kan imidlertid observere, hvordan den samme diskurs af især visse dele af det politiske spektrum bliver udbredt til at omfatte samtlige muslimske minoriteter i Danmark, som igen og igen bliver beskyldt for at komme fra en middelalderlig civilisation, at leve efter middelalderlige skikke og at følge en middelalderlig religion. Og der er altså noget alvorligt galt, når

selv ikke landets kulturminister holder sig for god til på sit partis landsmøde at tale om “...parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratiske tankegange.” (24.9.2005) Så føler man sig da først virkeligt hensat til, ja om ikke til middelalderen, så i hvert fald til slutningen af 1800-tallet, hvor Othing af andre kulturer var et vigtigt element i den dominante politiske diskurs.

Der er vel i virkeligheden her nærmest tale om en form for polemisk dobbelt-Othing. Ved at tage dette meget stærke billede af Den Anden, som vi i løbet af årene har opbygget af de etniske minoriteter, og forbinde det med middelalderens lige så stærke Den Anden, skaber man en slags “kombineret” Den Anden, som tilsammen bliver endnu mere fremmedartet og overbevisende, end de to oprindelige hver for sig ville være.

Det er imidlertid ikke noget, man egentlig bør blive overrasket over. Hvis man har fulgt med i den offentlige debat om udenrigspolitik og om flygtninge og indvandrere i de sidste 10-15 år, burde man ikke være i tvivl om, at både de mellemøstlige etniske minoriteter i Danmark og den mellemøstlige verden som sådan for tiden udgør de klart vigtigste “constitutive Others” (eller “definerende Andre”, om man vil) for vores samfund.

Det er vel også svært at forestille sig, at det kunne være anderledes, når man tænker nærmere over situationen: der er tale om en forholdsvis ny og meget synlig gruppe af tilflyttere i samfundet, der medbringer en række kulturelle elementer, som den dominerende kultur som regel ikke rigtigt forstår, men som umiddelbart kan virke fremmedartede og noget truende – sharia-lovgivning, arrangerede ægteskaber, halal-mad og så videre flyder sammen i en stor, uskøn masse. Hvis man så lægger 11. september og Golf-krigene oveni, så kører Othing-processen nærmest af sig selv.

4 Tilbage til Middelalderen - tilbage til os selv

Men tilbage til middelalderen. For så vidt angår mine tanker om samfundets billede af de etniske minoriteter, er der selvfølgelig delvist tale om et politisk synspunkt, og det kan man være enig eller uenig med mig i. Men jeg håber, at man i det mindste vil være enig i, at der her er et klart problem med hensyn til fremstillingen af middelalderen. Når offentligheden er så glade for at sætte middelalder-mærkatet på grupper som Taliban og Hizb ut-Tahrir, så siger det i virkeligheden lige så meget om den typiske opfattelse af middelalderen, som det gør om opfattelsen af disse grupper – og det er jo oftest ikke ligefrem noget positivt, vi får at høre.

Men hvis man – og med “man” tænker jeg her især på gruppen af såkaldte “meningsdannere” – bliver ved med at prøve at score billige points i den offentlige debat ved ukritisk at hæfte betegnelsen “middelalderlig” på alle mulige grupper og forhold, som gennemsnitsdanskere ikke bryder sig om, så opstår der en selvforstærkende virkning. Hvis middelalderen igen og igen bliver kædet sammen med noget, der opfattes som ubehageligt og negativt, så er det jo nærmest en selvfølge, at perioden aldrig vil slippe af

med sine egne opfattede negative betydninger. Det vil selv nok så mange middelaldermarkeder næppe kunne rette op på.

Spørgsmålet er imidlertid, hvad der kan gøres ved det. Og det er et rigtigt godt spørgsmål. Man vil jo ikke nå langt med bare at bede de pågældende om at holde op, fordi de ikke har ret – problemet, og de bagvedliggende sociologiske mekanismer, der skaber det, er langt mere kompliceret end som så. Som vi allerede har set, rækker bagvaskelsen af middelalderen mange år tilbage i tiden, og har dermed haft lang tid til at rodfæste sig. Myter af denne karakter har det med at blive til en form for folkelig “almen viden” – alle ved jo, at “man” brændte hekse og kættere og udpinte sultende bønder for et godt ord i middelalderen – som kan være umådeligt svære at gøre op med.

Men det kan dog lade sig gøre. Samfundet ændrer sig dog trods alt fra tid til anden, ofte også på trods af ellers veletablerede “sandheder”, som af den ene eller anden grund må vige pladsen for andre og nye “sandheder”. Og set i det perspektiv er det en forholdsvis lille udfordring, vi står overfor, hvis man sammenligner med de andre, væsentligt større samfundsforandringer, der er sket bare i løbet af det tyvende århundrede.

Man må dog nok erkende, at det i sidste ende falder tilbage på i første omgang historikerne og andre eksperter i middelalderen at udnytte netop den nuværende store interesse for middelalderen til at formidle et mere nuanceret billede af perioden. For det er grundlæggende et spørgsmål om oplysning og formidling. Det er jo på ingen måde fordi vi mangler viden om middelalderen, men man må konstatere, at vi som historikere åbenbart ikke har været gode nok til at udbrede denne viden til resten af befolkningen.

Medgivet – det er lettere sagt end gjort. Manglende bevillinger og ressourcer, stigende arbejdspress på forskerne, og et utal af omstruktureringer gør hver især deres til at undergrave de i forvejen få muligheder, der findes for at forskerne kan engagere sig i en bredere, samfundsrettet formidling. Den slags tæller desværre ikke meget på publikationslisten, og det er vel næppe heller noget, der trækker de store projekt- eller forskningsmidler til sig.

Og det er langt fra nok bare at stille sig op på hovedgaden og forelæse for befolkningen om alle middelalderens lyksaligheder. Der er grundlæggende tale om en kulturel påvirkning, så derfor er det nødvendigt at trænge igennem på mange områder og i en lang række af medier – forelæsninger, udstillinger, fjernsynet, skønlitteratur, bare for nævne nogle få. I sidste ende handler det om at give budskabet gennemslagskraft – eller for at bruge en anden terminologi, at skabe “market penetration” på ideernes kulturelle markedsplads. Og det er svært.

Men på den anden side må man også tænke på, at tiden netop nu er fordelagtig for en sådan holdningsændring, netop på grund af den store folkelige interesse for middelalderen. Og det er vigtigt, at vi gør det. Ud over alle de andre gode grunde, der er til at vi stadig skal forske i middelalderen og formidle resultaterne af den forskning til resten af befolkningen, så vil en bedre forståelse af vores fortid også forhåbentlig give os bedre muligheder for at kunne forstå og forholde os til den meget komplicerede verden, som

vi som (post-)moderne mennesker lever i. Ikke så meget ud fra de efterhånden noget fortærskede bons mots om at fortiden altid gentager sig, eller at man er dømt til at gentage dens fejltagelser – det tror jeg nu ikke rigtigt på.

Nej, det er simpelt hen fordi, at hvis vi kan nå til en forståelse af, at selv vores egen fortid – som vi ellers troede, vi kendte så godt – er væsentligt mere kompliceret end man skulle tro, så vil vi måske også komme til en større forståelse af, at resten af verden også er det. Derfor betyder middelalderen noget.

5 Litteratur

- ¶ Eco, Umberto, *Middelalderens genkomst og andre essays* (København 1988)
- ¶ Freedman, Paul og Gabrielle M. Spiegel, 'Medievalisms Old and New: The Rediscovery of Alterity in North American Medieval Studies', *The American Historical Review*, Vol. 103, No. 3 (Jun., 1998), pp. 677-704
- ¶ McGuire, Brian Patrick, *Den levende middelalder* (København 2005)
- ¶ Patterson, Lee, 'On the Margin: Postmodernism, Ironic History, and Medieval Studies', *Speculum*, Vol. 65, No. 1 (Jan., 1990), pp. 87-108
- ¶ Robinson, Fred C., 'Medieval, the Middle Ages', *Speculum*, Vol. 59, No. 4 (Oct. 1984), pp. 745-756
- ¶ Said, Edward, *Orientalisme* (Roskilde 2002), engelsk orig. udg. 1978.